

KÖRNER ÉVA – AZ ABLAKNÉZŐ ARHIPOV

ILJA KABAKOV KIÁLLÍTÁSA BUDAPESTEN

Ilja Kabakov 1969 óta barátom, több mint két évtizede évente felkeresem Moszkvában. Vásároltam is tőle rajzot, de ezzel az albummal megajándékozott. Mindketten azt reméltük, hogy neki is, többi művészbarátjának is mielőbb bemutatót tudok rendezni itt Magyarországon, de legalábbis kiadványt publikálni. Nem sikerült. A Bartók 32 Galéria-beli tárlat az első eset, hogy hivatalos körülmények között kiállíthattuk őt. (1974-ben a Fővárosi Művelődési Házban rendeztem egy napos kiállítást Kabakovnak, 1977-ben pedig éppen a Bartók 32 Galériában, amelyet a megnyitás előtt betiltottak.)

Mostanában a külföldön élő magyar művészettörténészek lekicsinylő megjegyzésekkel illetnek minket, itthoniakat, hogy miért nem propagáltunk orosz-szovjet művészeket. Erre az úgynevezett egy napos kiállításokon túl nem volt mód. Minden élő szovjet művész kiállításához a szovjet szövetség engedélyére volt szükség. Remélhetőleg jövőre a Budapest Galéria és a Szépművészeti Múzeum közös rendezésében kiállíthatom a legnevezetesebbek műveit: Kabakov, Jankilevszkij, Steinberg, Bulatov, Infante, Rabin és mások alkotnák a névsort.

Ilja Kabakov orosz művész megtalálta a maga különös műfaját. Könyvet alkot, amelyben a kép és a szöveg egymást erősítő majd megkérdőjelező, egymást kísérő majd szétváló enigmatikus hatást kelt. Könyveit kézzel írja és rajzolja, minden könyve két-három példányban létezik, ami önmagában is figyelemre méltó teljesítmény. Az utóbbi években több mint ötven könyvet alkotott. Ez a munka nemcsak művészeti-, hanem életstílust is képvisel. A könyv iránti szeretetét nagyapjától örökölte, aki a Talmudot lapozta, és ez igazította el az életben.

Ő maga évszámra naphosszat túl egy nagyon magas ház padlásszobájának ablakában, ahonnan a dolgok különös perspektívában jelennek meg, és különös hangszínen jutnak el hozzá. Ezek fogalmazódnak meg műhelyében. Meséiben a nagyon valóságos dolgok a legabszurdabbak, és minden fantasztikus esemény különösen éles körvonalakat kap. Könyveit rendszerint a történetet bevezető néhány szövegoldallal kezdődnek, ezt követik a képpoldalak nagyon kevés szöveggel, végül kommentárok sora magyarázza, s minél inkább magyarázza, annál bonyolultabbá teszi a történet értelmét. A szövegekben gyakran idéz klasszikusokat és fiktív klasszikusokat, közmondásokat és közhelyeket. A kommentárokból ismert ideológusok vagy rokonok, szomszédok, háziasszonyok szájába adja a következtetéseket. Kabakov nyelve különösen figyelemre méltó. A maga helyén mindig tudatos pontossággal használja a klasszikus orosz, illetve a szovjet nyelvet.

Könyvei közül kiválasztottunk egy technikailag egyszerű kivitelű albumot, azzal a reménnyel, hogy legalább egyetlen „könyve” sokszorosítva is megjelenik. Természetesen fakszimile kiadásra gondoltunk. A mű 1972-75-ből való. Címe: *Az ablaknéző Arhipov*.

A történet: Arhipov kórházba kerül, és ott meg is hal. Hogy mit lát az ablakon át, arról szól a könyv. A helyzetet exponáló kevés bevezető szövegoldal után olyan képek következnek, amelyek a nyitott ablakban lejátszódó eseményeket mutatják. Az orvosi és háziasszonyi kommentárok után következő képek sora pedig mind-mind ablakszárnyban tükröződő kép; az ablakszárnyak helyébe hamarosan valódi szárnyak kerülnek. A mese konklúzióját orvos, filozófus, háziasszony mondja el.

A történet túl szimpla és túl ördögi. Kabakov azokkal a hétköznapi eseményekben való jelenetekkel dolgozik, mint Gogol és Bulgakov – Dosztojevszkij? –, amelyekben az élet tragikumaként groteszk, abszurd dolog jelentkezik, amin keresztül lehet siklani, hiszen az információk normális, beidegzett síkokon érkeznek, de a gikszer ott van elrejtve. Csak keveseknek. És Kabakov ezekkel számol – mivelünk?

Az Arhipov-kötetben két dologra is felfigyelhetünk: Kabakov neve egyszer sem tűnik fel, csak a szignókban, holott itt elvben olyan könyvről van szó, amelynek illene szerzőjét feltüntetni, na de Arhipov, aki mint önéletrajzszerző szerepel, ami annál furcsább dolog, mert a maga halálát nem írhatta meg – de nem is írt ő maga semmit, csak kórházba kerülését, egyébként róla írták –, nos, ő a számos képpoldalon egyszer sem jelenik meg. Róla, a szerzőről, a főszereplőről, aki nem kevesebbet szenved meg, mint a legnagyobb eseményt, a halált, szóval erről a szerző-főszereplőről nem tudunk meg mást, mint -ról, -ről állításokat – azt például nem, hogy mi volt a betegsége, ez abba a félelmetes anonimitásba vész, mint ökörlötte az életvesztések nagy száma. No de szó sincs ilyesmiről, mi/ők csak ezt látjuk, és mit is akarunk látni?!?!! Hogy Arhipov „nagyon beteg volt” – mondja a történet tovább –, Arhipov/ő – vagy mi magunk – csak ablakon keresztül valószínűségeket lát – látunk –, majd ablakszárnyai tükröződések, a legegyszerűbb látványtöredékeket, össze nem függőket, ezeket a moszkvai nyomasztó napi valóság-töredékeket. Kabakovnak nincs szándékában interpretálni, ő nem kommentátor, csak napi átlagban felsorakoztat, segít Arhipovnak a látottak képi visszatükrözésében, csak írónak Arhipovnak, aki először részleteket lát, töredékeket, már-már összefüggőket, majd hasonlókát lát az ablak tükrében – a részletek okozta bizonytalanság itt kettőződik – a tükörben véletlenül sem látja meg magát – ez a tükörkép a világon a leghamisabbak közül való, hiszen a már töredékekben felbukkanó valóságoknak csak másodlagos és tűnékeny ismétlései, mintegy előkészítve a véget, hogy a világ halandó jelenségei végképpen felszívódjanak, és ekkor jön az utolsó fázis, az ablakszárnyak helyébe madár – szeráf? – szárnyak szűkülnek be a feltételezett pupillába-tudatba, mielőtt bekövetkezne a megsemmisülés, a teljes képkiürülés. Ezt a képi történetet, mint mondtam, kommentárok kísérik, a szomszéd-háziasszonyon az „író-művész”-en át az ideológuséig.

Volt egy egyszerű élet, amiről, önmagában belső valóságában való voltáról, semmit sem tudunk meg. Csak a komment-

tárt, amely „értelmezi” a személyes esetet. És itt valami bekövetkezik, amit senki más mai művész nem tehetne meg, csak orosz; a madárka lehet, hogy egy tágabb valóságba vonz, itt játszik egybe a madárszárny az ikonosztázokról oly jól ismert szeráfzárnyakkal, zárják és nyitják a mindenséget, majd valós távlatra – ürré, semmivé – alakul a kép, megmarad többértelműnek, érzékelünk valami felfoghatatlant a determinációról, vagy laposabban fogalmazva, a sorsnak való odavetettsé-
günkről, de egy ravasz hunyorítással a sorsértelmezésünk lehetőségéről is.

Az azonban bizonyos, hogy itt már nincs szó kollektív utópiáról, a valamikorról, annál inkább a történelmi sorsról.

És ez mellbe vágott, amikor 1969-ben megismerkedtem velük, a napi Moszkvában a padlások és pincék lakóival, akik sokkal nagyobb élettapasztalattal láttak és alkottak hozzám képest. Olyan volt ez nekem, mint egy időutazás, amikor végre elmehettem Malevics országába. Őt a múzeumok pincéjében sem láthattam meg, de én felesküdtem az idea kivívására, és ekkor jönnek ők, semmi közülük a nagy elődökhöz, akiket az én előfeltételezésem szerint mint a csillagokat kellett volna naguk körül forgatniuk.

Ezek szerint semmi valóságosat nem fogtam fel ekkor még valóság és művészet viszonyáról. Itthon még a régi értékeket kellett elfogadtatnom, a nagy avangárd ideákat, ez volt itthon a teendő – gondoltam én –, persze itthon is volt egy erőteljes fiatal generáció, amely a jelenre reagált, de én úgy gondoltam, hogy ez a magunk előzményeihez képest normális dolog. Meg itthon az európai nyelvhez képest analóg megnyilatkozások voltak. De az az orosz abszurd, amit ott találtam, nemcsak a nagy orosz szuprematistákhoz, konstruktivistákhoz nem kapcsolódott: idegen volt számomra. A mosolygós,

játékos nagyvonalúság, mely a szorongató szakadékot fedte (Kabakov), a leplezetlen durva torzulás (Jankilevszkij) – ez valami más volt, valami nagyon orosz: elkeseredett, de kitarító, bizakodó. Ez nem valami európai dolog volt, nem is amerikai. Egy nagy nép teljes izolációjában és szorongatottságában alakult ki, csodálatra méltóan és paradox módon önálló szellemi s formai entitásként.

Ők kénytelenek voltak a megszorított valóság sokkal nagyobb távlatával számolni, mint mi. Berendezkedtek erre a tartós, csak iróniával átélehető szilárd belső ellenállásra. És vajon hogyan érezhették magukat ebben? Hogyan lehetett ez, hogyan lehetett tartalékokat szerezni ehhez a teljesítményhez? Hadd idézzem a nagyon autentikus Nagyvezsda Mandelstamot, aki magáról és férjéről, Oszip Mandelstamról meg mindannyiukról, az orosz értelmiségnek a szellem életben tartásáról gondoskodó, azt a bizonyos orosz értéket teremtő típusáról írja (nem lehet csoportról beszélni, az külön érdekessége ennek a jelenségnek, hogy elszigetelt egyénekbe is szinte genetikusan beépült tulajdonságról volt szó):

„Hát érdemes volt félni a természeti erőktől, az örök természeti törvényektől, mikor tapintható társadalmi alakot öltött nálunk a félelem? Bármilyen furcsa is, ez nemcsak iszonyata, hanem gazdagsága is életünknek. Ki tudja, mi a boldogság? Meglehet, hogy az élet teljessége, és tartalmassága konkrétabb fogalom, mint a híres boldogság. Talán több volt a mélység abban, ahogy mi kapaszkodtunk az életbe, mint az emberek normális törekvéseiben. Nem tudom, minek nevezzem, élet-erőnek vagy minek?”

Hogy hogyan lesz ezután, ebben a gomolyogva alakuló új felállásban, nemcsak ennek a csodálatos orosz értelmiségnek, de mindannyiunknak problémája. A küzdőterek etolódnak.

GÖTZ ESZTER: IZRÁEL MAROKNYI GYERMEKE

A BÉCSI ZSIDÓ MÚZEM SZEFARD KIÁLLÍTÁSÁRÓL

Egy világhírű magányűjtő, Max Berger kollekcijából jött létre a Bécsi Zsidó Múzeum pompás állandó gyűjteménye. Annak a százezer bécsi zsidónak emlékét, hitéletét és szellemi termékeinek maradványait őrző, akiket a náci fajgyűlölet kiirtott. A múzeum a zsidók Spanyolországból való kiűzetésének 500. évfordulójára új kiállítást mutatott be a kis bécsi szefárd közösség életéről. Alig maradt fenn dokumentum erről a csoportról, a tárlat rituális tárgyai, fotói és jól válogatott metszetei, a bőséges kísérszöveg egy már-már feledésbe merült világról tudósítanak.

A bécsi szefárd közösség története regénybe illő fordulattal kezdődik. Az alapító Lopez Pereira 1722-ben érkezett Spanyolországból. Konvertált zsidó család sarja volt, a kereszttségben a Diego Dagilar nevet kapta. Eredeti származásáról egészen addig semmit sem tudott, míg gyors karriert befutott katolikus püspök és inkvizítor létre egy alkalommal halálos ítéletet nem kényszerült végrehajtani egy zsidó nőn, akiben rémülten ismert saját nővére. A meghasonlott főpap, kon-

vertáltak maroknyi csoportjával, azonnal elmenekült hazájából. Bécsben kértek letelepedési engedélyt és VI. Károly császár (akit a magyar történelem III. Károlyként jegyez) szívesen fogadta őket, bár a spanyol kormány képviselői meglehetősen ellenkezésükkel igyekeztek nyomást gyakorolni az udvarra. A császárt azonban inkább a törökkel kapcsolatos politika befolyásolta. A szultán közbenjárására – akinek pénzügyi tanácsadója szintén zsidó származású volt – az osztrák uralkodó kivételes jogokat biztosított a friss bécsi szefárd közösségnek: letelepedésüket korlátlan időre engedélyezte, szabad vallásgyakorlással és a birodalom gazdasági életében való akadálytalan részvétellel bővítve.

A kis közösség az 1730-as évek török-Habsburg békekötései után rendkívül gyorsan gyarapodott a Török Birodalomból, a Balkánról, sőt Palesztinából érkező zsidókkal. Mivel az újabb jövevények számszerű fölénye óriási volt, természetesen olvasztották magukba az eredeti, spanyol ajkú szefárd csoportot. A kolónia fejlődése ezzel más irányba fordult, mint a többi európai nagyváros – Amszterdam, London vagy Párizs – szefárd közösségei. A török uralkodó személyes védelmébe